

Portret van Pleistocene zoogdieren: de Muskusos *Ovibos moschatus* (ZIMMERMANN, 1780)

Lars van den Hoek Ostende & Dick Mol

Muskusos is een ietwat verwarrende naam. *Ovibos moschatus*, zoals de wetenschappelijke naam van dit dier luidt, is feitelijk de laatste vertegenwoordiger van een groep, die eerder verwant is met de schapen en geiten dan met de runderen. De naam muskusos is afkomstig van de Franse pelsdierjager Jeremie, die de in 1720 de zwaarbehaarde dieren de naam "Boeuf Musquez" meegaf. Een andere, veel minder gebruikte naam voor *Ovibos moschatus* is schaapos. Dat de zwaarbehaarde beesten voor runderen werden aangezien, is zeker niet verwonderlijk. De gebogen horens, die bij de stieren bovenop het hoofd samenkomen en een soort helm vormen, doen eerder aan runderen dan aan schapen denken. Vandaar ook dat de geslachten met "stier" en "koe" worden aangeduid i.p.v. "ram" en "ooi"

Ovibos moschatus stieren kunnen een schouderhoogte van zo'n 130 centimeter bereiken, en zijn zo'n 230 centimeter lang. De koeien zijn aanzienlijk kleiner. Door hun compacte bouw en dikke vacht lijken muskusossen vaak groter dan ze in feite zijn. Muskusossen voeden zich met grassen, mossen en kruiden, terwijl ook de bladeren van houtige gewassen zoals dwergwilgen, berken en heideplanten niet versmaad worden. 's Zomers leven de dieren in kleine groepen van 4 tot 20 individuen. De kuddes kunnen aangroeien tot meer dan 60 individuen in de winter. De lange haren, die enigszins doen denken aan de vacht van mammoeten en wolharige neushoorns in reconstructies, identificeren het dier direct als een ijstijdzoogdier. In tegenstelling tot de mammoet en de wolharige neushoorn, wist de soort de laatste opwarming te overleven, door zich terug te trekken in het koude noorden. Daar was het dier bijna alsnog uitgestorven. Met name toen dierentuinen in Amerika jonge muskusossen wilden hebben voor hun verzameling, werd er een grote slachting aangericht. Dit was met name het gevolg van de verdedigingsstrategie van de kuddes. Indien bedreigd, stelt de kudde zich op in een cirkel met de zwakke dieren in het midden, terwijl die stieren een muur van horens vormen aan de buitenkant. Om bij de kalveren te komen, moest vrijwel de hele kudde worden afgeschoten. In 1917 werd de muskusos in Canada tot beschermde diersoort uitgeroepen, en sinds 1951 zijn ze ook op Groenland wettelijk beschermd. In 1980 werd hun totaal aantal geschat op ca. 40.000 exemplaren (GUNN, 1982).

Tegenwoordig worden muskusossen aangetroffen in Alaska, Noord-Canada en Groenland. Tijdens de laatste ijstijd kwam het dier ook in ons land voor. Tot dusver zijn 39 vondsten van muskusossen uit het Laat Pleistocene gepubliceerd (KERKHOFF & MOL, 1991; MOL &

ZIJLSTRA, 1994; VAN DAM-VAN BEEK & VAN DAM, 1994). Nog altijd worden vondsten van muskusossen gemeld. In tabel 1 worden de laatste toevoegingen bij de eerdere inventarisaties (KERKHOFF & MOL, 1991; MOL & ZIJLSTRA, 1994) gegeven. Vindplaatsen zijn o.a. de Noordzee (Bruine Bank) en de uiterwaarden van de IJssel (de Steeg-Bingerden, Giesbeek). Ook in de landen om ons heen worden regelmatig fossielen van de muskusos gevonden. De meest zuidelijk grens van zijn verbreiding lijkt te hebben gelegen in Midden-Frankrijk.

Zoals gezegd is de muskusos de laatst overgebleven vertegenwoordiger van een grotere groep, de *Ovibovinae*. In het Pleistoceen van Eurazië komen nog twee andere geslachten voor *Praeovibos* en *Soergelia*. *Praeovibos* of reuzenmuskusos leefde in het Vroeg en Midden Pleistoceen en is onder meer bekend uit Spanje (Venta Micena) en Italië (Toscane), maar bereikte ook, net als *Ovibos*, Amerika. In tegenstelling tot de Laat Pleistocene soort zijn *Praeovibos* fossielen alleen bekend uit het westen van de Verenigde Staten. *Soergelia*, die de Nederlandse namen steppegeit of Soergel's geit mee kreeg, is vooral bekend uit het Midden Pleistoceen van o.a. Rusland en Midden- en Oost-Europa, maar komt ook in de Spaanse vindplaats Venta Micena en in Westbury-sub-Mendip in Engeland (Elsterien) voor. Van *Soergelia* zijn tot op heden nog geen overblijfselen uit Nederland beschreven. *Praeovibos* wordt slechts één maal summier genoemd van de Nederlandse bodem en wel door de Franse paleontologe Crégut (MOL & ZIJLSTRA, 1994). In tabel 1 wordt een draaiër (epistropheus) uit de collectie Klaas Post (Urk) genoemd. Het betreft een zeer grote draaiër die bovendien redelijk zwaar gefossiliseerd is. *Praeovibos* was opvallend veel groter dan *Ovibos*. Bovendien is het stuk afkomstig uit het zuidelijk gedeelte van de Noordzee, waar regelmatig Vroeg en Midden Pleistocene faunaelementen worden opgevist. Deze worden gekarakteriseerd door een hoge graad van fossilisatie met vaak afzettingen van ijzeroer. Naast de Euraziatische muskusossen worden ook twee typisch Amerikaanse genera onderscheiden, *Bootherium* en *Symbos* (MACDONALD & RAY, 1989).

De oversteek van de recente muskusos naar Amerika bleek uiteindelijk een gelukkige keuze. Zo 3000 jaar geleden verdween *Ovibos* uit Eurazië, maar toen was de soort al lang en breed gevestigd in Canada en Groenland. Had de soort de oversteek niet gemaakt, dan was het waarschijnlijk hetzelfde lot beschoren als de wolharige mammoet en de wolharige neushoorn. Recentelijk zijn muskusossen weer in Eurazië uitgezet, zoals op het

39. Epistropheus (tweede halswervel) van vrijwel zeker een grote stier. Opgebaggerd in de Loowaard bij Arnhem. Beschreven door Van Dam-Van Beek & Van Dam, 1994 (collectie Van Dam, Oosterbeek).
40. Fragment cranium, opgevest van de Noordzeebodem, omgeving Bruine Bank (collectie Harold van der Steen, Oss).
41. Metacarpale, opgevest van de Noordzeebodem door Piet van Es, SL 27. Van deze metacarpale zijn een tweetal monsters genomen voor C-14 dateringen in Engeland en Groningen (Nederland). Uitkomsten van deze dateringen zijn nog niet beschikbaar (collectie Dick Mol, Hoofddorp).
42. Vertebra thoracalis, zwaar beschadigd. Opgevest van de Noordzeebodem. Exacte locatie onbekend. (collectie Dick Mol, Hoofddorp).
43. Vertebra thoracalis. Gevonden op het Noordzeestrand bij Kijkduin, alwaar een zandsuppletie had plaatsgevonden met sediment van de Noordzeebodem voor de kust van Zuid Holland (collectie Joop Broos, Den Haag).
44. Vertebra thoracalis. Opgebaggerd uit de uiterwaarden van de IJssel nabij Giesbeek, aanleg van het recreatiegebied De Rhederslaag (collectie Dick Mol, Hoofddorp).
45. Vertebra thoracalis. Opgevest van de Noordzeebodem, omgeving van de Bruine Bank (collectie Dick Mol, Hoofddorp).
46. Vertebra thoracalis. Opgevest van de Noordzeebodem, exacte locatie onbekend. Zeer groot exemplaar, vermoedelijk van een stier (collectie Dick Mol, Hoofddorp).
47. Metatarsale. Opgevest van de Noordzeebodem, omgeving Schouwen Diep, net voor de kust van Walcheren (collectie Kommer Tanis, Havenhoofd, Stellendam).
48. Metacarpale. Opgevest van de Noordzeebodem, exacte locatie onbekend (collectie Harold van der Steen, Oss).
49. Bovenkaaksmolaar M3. Uit de monding van de IJssel nabij Kampen (collectie Renee van Uum, Kampen).
50. Onderkaak met vier elementen, te weten p2-3 en m1-2. Uit het Kattediep, de verbinding van de IJssel en het Ketelmeer, noordwestelijk van Kampen (collectie Renee van Uum, Kampen).
51. Epistropheus van een zeer groot individu. Opgevest in het zuidelijk gedeelte van de Noordzee. Zeer zwaar gefossiliseerd met vermoedelijk een hoge geologische ouderdom. Mogelijk afkomstig van *Praeovibos* (collectie Klaas Post, Urk).
52. Vertebra thoracalis III van een grote stier. Opgevest in het zuidelijk gedeelte van de Noordzee (collectie Harold van der Steen, Oss).
53. Vertebra thoracalis. Opgevest van de Noordzeebodem, exacte locatie onbekend. (collectie Harold van der Steen, Oss).
54. Vertebra cervicalis. Opgevest van de Noordzeebodem (collectie Dick Mol, Hoofddorp).
55. Craniumfragment met zware hoornpitten, afkomstig van een stier. Opgevest van de Noordzeebodem, exacte locatie onbekend (collectie Cor Jager, Goes).
56. Metacarpale. Opgevest van de Noordzeebodem zuidwestelijk van de Bruine Bank (collectie Dick Mol, Hoofddorp).

Tabel 1: Nieuwe vondsten van *Ovibos moschatus* (ZIMMERMANN, 1780) die bekend zijn geworden na de inventarisatie van MOL & ZIJLSTRA uit 1994, die toentertijd 38 verschillende stukken vermeldden.

Table 1: Additional finds of *Ovibos moschatus* (ZIMMERMANN, 1780), which were identified after MOL & ZIJLSTRA (1994) published their inventory of 38 muskox-fossil from the Netherlands.

Siberische eiland Wrangel, waar ze het, mede door de afwezigheid van wolven, zeer goed blijken te doen. Bovendien zijn in Alaska ook echte "Muskox-farms" opgezet, waar de dieren gehouden worden voor de wolproductie. Muskusossen-wol is doorgaans van zeer goede kwaliteit en wordt o.a. gebruikt voor het maken van -behoorlijk kostbare- sjaals.

De streken rond de poolcirkel vormen dus een refugium voor sommige Pleistocene zoogdieren, zoals de muskusos, maar ook de poolvos, waarvan al eerder een portret in Cranium verscheen (AHRENS, 1995). Het is dan ook niet ondenkbaar dat, als er weer een ijstijd komt, deze dieren net als 20.000 jaar geleden, opnieuw in Nederland te vinden zullen zijn.

Literatuur:

AHRENS, H., 1995. Portret van Pleistocene Zoogdieren. De poolvos *Alopex lagopus* (LINNAEUS, 1758). Cranium 12(1), 25-28.

DAM-VAN BEEK, A. VAN & I. VAN DAM, 1994. De vondst van de maand. Een draaier van de muskusos, *Ovibos moschatus*. Cranium 11(2), 107.

GUNN, A., 1982. Muskox *Ovibos moschatus*. In J.A. Chapman & G.A. Feldhamer (eds.) Wild mammals of Northamerica. Baltimore, London.

KERKHOFF, N. & D. MOL, 1991. Inventarisatie van de Nederlandse vondsten van de muskusos *Ovibos moschatus* (ZIMMERMANN, 1780). Cranium 8(2), 65-70.

MACDONALD, J.N. & C.E. RAY, 1989. The autochthonous North American Musk Oxen *Bootherium*, *Symbos* and *Gidleya* (Mammalia: Artiodactyla: Bovidae). Smith. Contrib. Paleobiol. 66, 1-77.

MOL, D. & L. ZIJLSTRA, 1994. Muskusossen uit de Nederlandse bodem. Grondboor en Hamer 1, 8-16.

Adres van de auteurs:

Lars van den Hoek Ostende
Nationaal Natuurhistorisch Museum
Postbus 9517
2300 RA Leiden

Dick Mol
Gudunholm 41
2133 HG Hoofddorp